

θρώπου, όπως έκδηλοι πάσας τὰς ικανότητας αὐτοῦ, δὲν ἐπιτρέπεται — κατὰ τὸν *Spencer* — νὰ ἀποτελῆ ἀντικείμενον ἐπιδιώξεως εἰ μὴ μόνον ἐφ' ὅσον συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἐλευθερίαν πάντων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων¹. Τοῦτο φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως συγγενὲς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς, ἐφ' ἧς ἐβάσισεν ὁ *Immanuel Kant* τὴν λεγομένην «τυπικὴν» ἠθικὴν του, τῆς προσταγῆς, καθ' ἣν τὸ καθ' ἕναστος ἄτομον δεῖον νὰ πράττῃ οὕτως, ὥστε ἡ βούλησις αὐτοῦ νὰ δύναται νὰ ἀνυψωθῆ εἰς καθολικὸν νόμον τῆς ἀνθρωπότητος. Εἶναι ὁμως πράγματι δυνατόν νὰ πιστοποιηθῆ συγγενεία τις μεταξὺ τῆς ἠθικῆς τοῦ *Spencer* καὶ τῆς τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου; Ἀσφαλῶς ὄχι! Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀρνητικῆς ταύτης ἀπαντήσεως ἀρκεῖ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν τοῦτο: ὅτι ἡ ἠθικὴ τοῦ *Kant* βασίζεται ἐπὶ τῆς αὐτονομίας τοῦ ἀνθρώπου, αὐτονομίας προϋποθετούσης τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ ὡς ὑποκειμένου, ἐν ᾧ ἡ ἠθικὴ τοῦ *Spencer* ἐμφανίζεται ὡς προέκτασις τῆς φύσεως. Ὁ *Kant* ζητεῖ παρὰ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὑποκειμένου νὰ θέσῃ φραγμοὺς εἰς τὸν ἀνθρώπον ὡς ἀντικείμενον, δηλαδὴ νὰ νομοθετήσῃ «ἐλευθέρως» καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν φυσικὴν ἀναγκαστικότητα. Τοιοῦτόν τι ἀποκρούει ὁ *Spencer* τελείως. Ὁ ἠθικός νόμος αὐτοῦ ἀποτελεῖ — ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ καὶ ὁ *Paul Barth* — προέκτασιν τοῦ φυσικοῦ νόμου². Τούτου δοθέντος, ὁ κανὼν, ὃν ἐνεφανίσσαμεν ἀνωτέρω ὡς τὴν βάσιν τῆς ἠθικῆς τοῦ *Spencer*, δηλαδὴ ὁ κανὼν, καθ' ὃν ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀποτελῆ ἀντικείμενον ἐπιδιώξεως εἰ μὴ μόνον ἐφ' ὅσον συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἐλευθερίαν πάντων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ἀποτελεῖ οὐχὶ «τυπικὸν» ἠθικὸν κανόνα, ὡς π. χ. ἐν μέρει ἡ θεμελιώδης κατηγορικὴ προσταγὴ τοῦ *Kant* (ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ περὶ «οἰκειοπραγίας» προσταγὴ τοῦ *Πλάτωνος*), ἀλλὰ κανόνα, τοῦ ὁποῖου τὸ περιεχόμενον ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ εἶναι ὠρισμένον καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ δεδομένον.

Ἡδὴ ὁμως ἐρωτᾶται: ἀφ' οὗ τὸ περιεχόμενον τῆς ἠθικῆς τοῦ *Spencer* εἶναι ὠρισμένον καὶ ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῆς φύσεως, ἀφ' οὗ ἡ

¹ Ἠρῶδ. σχετικῶς: *Paul Barth*, op. cit., σ. 340.

² *Paul Barth*, op. cit., σ. 349

ἠθικὴ αὐτοῦ εἶναι ἠθικὴ νατουραλιστικὴ, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑφίσταται ἡ πιθανότης ἀντιθέτως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτήν, πῶς δικαιολογεῖται ἡ ὑπόστασις τῆς; Ἡ ἔννοια τῆς «νατουραλιστικῆς ἠθικῆς» δὲν ἀντιφάσκει ἀρᾶ γε πρὸς ἑαυτήν;

Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐρωτημάτων ἀνατρέπεται, καθ' ἡμᾶς, πράγματι ἡ βᾶσις τῆς ἠθικῆς τοῦ *Spencer* καὶ παντός, ὅστις φρονεῖ, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ συνυπάρξουν «νατουραλιστικὸς μονισμὸς» καὶ «ἠθικὴ». Δεδομένου, ὅτι οὕτως ἢ ἄλλως ἡ ζωὴ — καὶ δὴ οὐχὶ μόνον ἡ φυσικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχικὴ — σημαίνει, κατὰ τὸν *Spencer*, προσαρμογὴν ἐσωτερικῶν συνθηκῶν πρὸς ἐξωτερικάς, τί ἀξίαν ἔχει οἰαδήποτε ἠθικὴ προσταγὴ τοῦ *Spencer*; Ἡ φαταλιστικὴ πίστις εἰς τὴν ἀμετάβλητον φυσικὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας ἀποκλείει οὐχὶ μόνον, ὡς παρατηρεῖ ὁ *L. v. Wiese*, πᾶσαν πιθανότητα ὑγιούς ἠθικῆς¹, ἀλλὰ καὶ κατ' ἀρχὴν πᾶσαν πιθανότητα ἠθικῆς. Ἡ πιθανότης «ὑγιούς» ἠθικῆς ἀποκλείεται βεβαίως ὅπωςδήποτε, δεδομένου, ὅτι, ἐάν, ὡς πιστεύει ὁ *Spencer*, διέπεται ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ὑπὸ τοῦ διέποντος καὶ τὴν φύσιν νόμου τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς, τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατόν εἰ μὴ νὰ σημαίνωσι τὴν νίκην τοῦ φυσικῶς ἢ οικονομικῶς ἰσχυροτέρου, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ ἠθικῶς καλλιτέρου². Λέγοντες ὁμῶς, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκλείεται ἡ πιθανότης «ὑγιούς» ἠθικῆς, ὀρμώμεθα ἐξ ὠρισμένων ἀξιολογικῶν προϋποθέσεων, προϋποθέσεων, τὰς ὁποίας δικαιουταί τις νὰ ἀνατρέψῃ ὀρμώμενος — ὡς ἔπραξε τοῦτο μετὰ τὸν *Spencer* κυρίως ὁ *Nietzsche* — ἐκ τῶν ἀντιθέτων ἀκριβῶς προϋποθέσεων, δηλαδή ἐκ τοῦ ταυτισμοῦ τοῦ φυσικῶς ἰσχυροτέρου πρὸς τὸν ἠθικῶς καλλίτερον. Τῆς ἀνωτέρω λοιπὸν παρατηρήσεως ἡ ἰσχὺς εἶναι ἐξηρητημένη ἐξ ὠρισμένων ἀξιολογικῶν προϋποθέσεων. Ἐκείνη ἡ παρατήρησις, τῆς ὁποίας ὁ χαρακτήρ — ἀντιθέτως πρὸς τὸν χαρακτήρα τῆς προηγουμένης — κέκτηται καθαρῶς ἀντικειμενικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα, εἶναι ἡ ἐξῆς: ὅτι ἡ φαταλιστικὴ πίστις εἰς τὸ ἀμετάβλητον τῆς φυσικῆς ἐξελίξεως τῆς κοι-

¹ *L. v. Wiese*, op. cit., σ. 137.

² Πρὸς σχετικῶς: *Paul Barth*, op. cit., σ. 354.

νωνίας αποκλείει πᾶσαν κατ' ἀρχὴν πιθανότητα ἠθικῆς. Ἡ παρατήρησις αὕτη βασιίζεται ἐπὶ τοῦ ἀπλουστάτου ἐπιχειρήματος, ὅτι ἡ ἠθική, ὡς δεοντολογία, προϋποθέτει ἀναγνώρισιν τῆς ικανότητος τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς φυσικῆς ἀναγκαστικότητος. Ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὴν ικανότητα ταύτην, ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτὸν, ὅταν ἐμιλῇ περὶ ἠθικῆς. Ἐάν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ *Erich Jung*, πᾶσαι αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου διέπονται ὑπὸ φυσικῆς νομοτελείας, τότε ἡ ἠθική παρατήρησις τῶν πράξεων τούτου κέκτηται τόσον ὀλίγον νόημα, ὅσον καὶ τὸ νὰ ἀπευθύνῃ τις ἔπαινον ἢ νὰ ἐπιρρίπτῃ μομφὴν εἰς τὸν ἄνεμον καὶ τὸν καιρὸν¹.

67.— Ἄς καταλήξωμεν ἤδη εἰς συμπέρασμα τελικὸν ἐν σχέσει πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν ὑπόστασιν τοῦ *Spencer*, ὑπόστασιν, ἐξ ἧς ἐμφανίζεται — καὶ εἶναι πράγματι — ἐξηρημένη καὶ ἡ ιδιότης αὐτοῦ ὡς «κοινωνιολόγου». Ὅπως πᾶς ὁ ὀρμώμενος ἐκ τῆς μεταφυσικῆς ἀρχῆς τοῦ ἀπολύτου ἀντικειμενισμοῦ, ὁδηλαδὴ τοῦ ἀπολύτου νατουραλισμοῦ, οὕτω καὶ ὁ *Spencer* ὀρμάται ἐκ θεμελιώδους ἀντιφάσεως. Ἡ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἠθικὴν του ἀποκαλυφθεῖσα ἀνωτέρω ἀντίφασις δὲν εἶναι εἰ μὴ μία ἐκδήλωσις τῆς βασικῆς ἀντιφάσεως, ἡ ὅποια χαρακτηρίζει, κατὰ τὸν *Heinrich Rickert*, πάντα τὰ ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ μεταφυσικοῦ ἀντικειμενισμοῦ ὀρμώμενα συστήματα. Ὁ ἀρνούμενος τὴν ὑπαρξίν ὑποκειμένου νοημάτων δὲν ἀντιφάσκει ἄρα γε πρὸς ἑαυτὸν, ὅταν προβαίῃ εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς πλήρους ἀνυπαρξίας ὑποκειμένων ἐν τῷ κόσμῳ; Μόνον ὑποκείμενον νοημάτων εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσῃ ἀντικείμενόν τι ἐστερημένον νοήματος². Ὁλόκληρος ὁ κόσμος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀπολύτως ἀντικειμενικὸς καὶ ἐστερημένος νοήματος, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο ἀδύνατος καὶ ἡ διάγνωσις τῆς τοιαύτης ἐλλείψεως νοημάτων³. «Τί γίνεται ἐν κόσμῳ ἀπολύτως αἰτιωδῶς προσδιορισμένῳ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀνελευθέρῳ

¹ Πρὸς. *Erich Jung*, *Ehre und Gewissen*, ἐν: *Zeitschrift für Rechtsphilosophie in Lehre und Praxis*, IV. Band, 1. und 2. Heft, 1929, σ. 116.

² Πρὸς. *Heinrich Rickert*, *System der Philosophie*, Bd. I, Tübingen 1921, σ. 91 κ. ε.

³ *H. Rickert*, *op. cit.*, σ. 305.

τὸ ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον διαγιγνώσκει τὸν κόσμον τοῦτον ὡς ἀνελεύθερον; Ἡ αἰτιοκρατία (*Determinismus*) ἀναγκάζεται νὰ κηρύξη τὴν παθητικὴν θεὰν ὡς τὴν μόνην στάσιν, ἥτις εἶναι δυνατὸν νὰ ληφθῆ ἀπέναντι τοῦ σύμπαντος. Ὁ ὑποστηρίζων ὁμοῦς τὴν αἰτιοκρατίαν, ἀπομκρύνεται πολὺ τῆς τοιαύτης παθητικῆς θεᾶς Ὡς ὑποστηρικτῆς τῆς αἰτιοκρατίας λαμβάνει, κρίνων ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιστημονικῶν ἀξιῶν, θέσιν ἀπέναντι θεωρίας ἐπιστημονικῆς. Ἀποφαίνεται, ὡς ἀκριδῶς καὶ πᾶς θεωρητικὸς ἄνθρωπος, ὑπὲρ τῆς μιᾶς γνώμης ὡς ἀληθοῦς καὶ κατὰ τῆς ἄλλης ὡς ἐσφαλμένης. Κρίνει, δηλ. καταφάσκει τὴν αἰτιοκρατίαν καὶ ἀπορρίπτει τὸν *Indeterminismus* (τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως). Καὶ ἐνταῦθα γινῶται ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἐρώτημα: εἶναι οὗτος, καθ' ἣν στιγμὴν λαμβάνει τὴν θέσιν ταύτην, ἐλεύθερος ἢ ὄχι;»¹ Καὶ ἀναπτύσσων περαιτέρω τοὺς συλλογισμοὺς αὐτοῦ ὁ *Rickert*, ἀποδεικνύει διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς, ὅτι, ἐὰν ὁ ὁπαδὸς τῆς αἰτιοκρατίας δὲν εἶναι ἐλεύθερος — καὶ δὲν εἶναι κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θεωρίαν — τότε ἢ ὑπὸ τούτου ὑποστηριζομένη θεωρητικὴ ὑπεροχὴ τοῦ *Determinismus* ἀπέναντι τοῦ *Indeterminismus* αἴρεται, ἐμφανιζομένης τῆς αἰτιοκρατίας ὡς προϊόντος τῆς αὐτῆς αἰτιώδους ἀναγκαιότητος, ἢ ὁποία παράγει καὶ τὴν ἀντίθετον θεωρίαν, δηλ. τὸν *Indeterminismus*. Ἀποκλειομένης τῆς ἐλευθέρως καταφάσεως λογικῶν ἀξιῶν, πῶς ἰσχυρίζεται ὁ ὑποστηρικτῆς τῆς αἰτιοκρατίας, ὅτι ἡ θεωρία του εἶναι ἡ μόνη ὀρθή, ἀφ' οὗ καὶ ἡ ἀντίθετος θεωρία ὀφείλεται εἰς τὴν αὐτὴν ἀναγκαστικότητά²;

Σχετικὴ πρὸς τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις τοῦ *Rickert*, αἱ ὁποῖαι, ἐν τῇ μεγαλειώδει πράγματι λογικῇ ἀπλότητι αὐτῶν, λύουν ἀποτελεσματικῶς τὸ πρόβλημα τοῦ μεταφυσικοῦ ἀντικειμενισμοῦ, εἶναι καὶ ἡ εἰδικῶς ἐν σχέσει πρὸς τοὺς *Spencer* καὶ *Darwin* γενομένη ἐπιτυχεστάτη παρατήρησις τοῦ *Guyau*. Ὁ Γάλλος φιλόσοφος, ὁρμώμενος οὐχὶ βεβαίως ἐκ «κριτικοφιλοσοφικῆς» προπαιδείας, ἀλλ' ἐξ ὑγιοῦς καὶ πράγματι βαθείας φιλοσοφικῆς διαίσεθσεως, παρατηρεῖ τοῦτο: ὅτι, ἐὰν πράγματι ἀνεκάλυψεν ὁ *Spencer* τοὺς «φυσικοὺς»

¹ *H. Rickert*, op. cit., σ. 302.

² *H. Rickert*, op. cit., σ. 302 κ. ε.

νόμους, οι οποίοι διέπουν την ιστορίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν βούλησίν του, ἡ ἀνακάλυψις αὕτη πρέπει νὰ σημαίνει ὑποταγὴν τῶν νόμων τούτων ὑπὸ τὴν διεπομένην μὲν ὑπ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ δαμάσασαν αὐτοὺς βούλησιν. Σημαίνει ὁμῶς ἡ ἀνακάλυψις τοῦ *Spencer* τούτο; Δύναται τις ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς νὰ προβῇ εἰς μεταβολὴν τῶν κυβερνώντων τὴν ιστορίαν φυσικῶν νόμων; Καὶ ἐὰν ἰσχυρισθῇ τις, ὅτι εἶναι τοῦτο δυνατόν, ὁ τοιοῦτος ἰσχυρισμὸς δεόν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀντιφάσκων πρὸς ἑαυτόν. Ἐὰν δύνασαι πράγματι νὰ ἀνακαλύψῃς τοὺς φυσικοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι διέπουν τὴν ιστορίαν σου, καὶ νὰ ὑποτάξῃς τούτους ὑπὸ τὴν βούλησίν του, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶσαι ὑποκείμενον καὶ ἡ ιστορία σου διέπεται οὐχὶ ὑπὸ φυσικῶν νόμων, ἀλλ' ὑπὸ τὴν φερομένην ὑπὸ σοῦ βούλησιν. Ὁρμώμενος ὁ *Guyau* ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι «πᾶν ἔστικτον τείνει εἰς τὸ νὰ ἀφανίσῃ ἑαυτό, καθιστάμενον συνειδητόν», παρατηρεῖ εἰδικῶς ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν, ὅτι, ἐὰν αὕτη δὲν εἶναι εἰ μὴ ἀπλοῦν ἔνστικτον (ἐὰν δὲν διέπεται τουτέστιν εἰ μὴ ὑπὸ νόμων φυσικῶν), τότε θὰ τείνῃ εἰς τὸ νὰ ἀφανίσῃ ἑαυτήν, ἀποκτῶσα τὴν συνειδήσιν τῆς προελεύσεώς της, καὶ ὅτι αἱ θεωρίαι τοῦ *Darwin* καὶ *Spencer* θὰ εἶχον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει συμβάλει εἰς τὸ νὰ καταστήσουν ἀδύνατον τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν φυσικῶν νόμων διδασκομένην ὑπὸ τούτων ἠθικὴν πρόοδον, ἣν ἐμφανίζουν ὡς ἀναγκαίαν ¹.

Ἀνεξαρτήτως ὁμῶς τῶν ἀνωτέρω ἀντιφάσεων, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τὴν θεμελιώδη ἀρχήν, ἐξ ἧς ὠρμήθη ὁ *Spencer*, τὸ σύστημα τούτου δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένον καὶ ἀνακολουθιῶν καθαρῶς μεθοδολογικοῦ περιεχομένου Ἐκολουθῶν ὁ *Spencer* τὸ παράδειγμα τοῦ *Comte*, προβαίνει, παρὰ πᾶσαν νατουραλιστικὴν ἀρχήν, εἰς τελολογικὴν ἐρμηνείαν τῆς ιστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Τοῦτο, ἐκδηλούμενον κυρίως ἐν τῇ περὶ πολιτείας καὶ περὶ τῶν τύπων κοινωνικῆς ὀργανώσεως θεωρίᾳ αὐτοῦ, ἀντιφάσκει πρὸς τὴν «αἰτιοκρατικὴν» ἀρ-

¹ Περὶ τῶν ἀνωτέρω, βλ. ἀνάπτυξιν ὁ *Guyau* ἐν τῇ βαθυστοχάστῳ ἔργῳ του «*Morale anglaise contemporaine*», πρὸς *Alfred Fouillée*, *La morale, l'art et la religion d'après Guyau*, neuvième édition, Paris, σ. 87.

χὴν, ἐξ ἧς φαίνεται ὀρμώμενος. Ἡ ἀντίφασις αὕτη ὑπῆρξε μοιραία διὰ πάντας τοὺς ἀντιπρόσωπους τῆς «αἰτιοκρατικῆς λογοκρατίας». Ὁ *Spencer*, τέκνον τοῦ δυτικοῦ διαφωτισμοῦ, ἠκολούθησε τὰ βήματα τῶν μεγάλων ἀντιπροσώπων τῆς ἀνθιστορικῆς Δύσεως. Οὗτοι βεβαίως, τολμηρότεροι καὶ ὑγιέστεροι αὐτοῦ, δὲν κατέφευγον κἂν εἰς τὸ πρόσχημα τοῦ νατουραλισμοῦ πρὸς δικαιολόγησιν τῶν οὐτοπικῶν χειρονομιῶν των. Οἱ γνήσιοι ἀντιπρόσωποι τοῦ φυσικοῦ δικαίου ἐβλεπόν τὴν φύσιν καὶ τὸ «φυσικόν» μέσῳ τοῦ λόγου καὶ οὐχὶ τὸν λόγον μέσῳ τῆς φύσεως. Φυσικόν, κατ' αὐτούς, ἦτο τὸ ὀρθόν, καὶ οὐχὶ ἀντιστρόφως. Ὑπερτιμῶντες τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ ὑποτιμῶντες, ἐν τῇ πλήρει ἀνθιστορικότητι αὐτῶν, τὰς ὀργανικὰς προϋποθέσεις καὶ τάσεις τῆς ζωῆς, προσεπάθουν νὰ δαμάσουν δι' οὐτοπικῶν χειρονομιῶν τὴν πραγματικότητα, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀνάγκην δικαιώσεως ἀέξω-ιδεολογικῆς. Οἱ ἐπίγονοι ὁμῶς τῶν διδασκάλων τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου (καὶ ἐπίγονοι τούτων ὑπῆρξαν κυρίως οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ κοινωνιολογικοῦ νατουραλισμοῦ) ἐκαλύφθησαν — ὡς ὀρθῶς τονίζει ὁ *Hans Kelsen*¹ — ὑπὸ φυσικοεπιστημονικὴν ὀρολογία, χωρὶς νὰ ἀπομακρυνθοῦν οὐσιαστικῶς τοῦ ὀρίζοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκινούντο οἱ προκάτοχοί των. Οὕτω πῶς ἐμφανίζεται ἡ δυτικὴ λογοκρατία καλυπτομένη κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ γεωγραφικόν, μετὰ ταῦτα δὲ ὑπὸ βιολογικόν καὶ ψυχολογικόν «Determinismus», χωρὶς πρᾶγματι νὰ αἰρεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἢ οὐτοπικὴ διάθεσις τῆς. Ἡ κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἀναπτυχθεῖσα περὶ τῆς παθητικότητος τοῦ ἀνθρώπου ἀντίληψις — ἀντίληψις, ἢ ὁποία, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ

¹ *Hans Kelsen*, op. cit., σ. 46. — Τονίζων τοῦτο ὁ *Kelsen*, βραβεύεται κυρίως ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ *Menzel* «*Naturrecht und Soziologie*», Wien 1912. Ὡς κληρονόμον τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου ἐμφανίζει ὁ *Kelsen* γενικῶς τὴν «νεωτέραν κοινωνιολογίαν», ἐν ᾗ πρᾶγματι ἔχει οὗτος ὅπ' ὄψιν αὐτοῦ κυρίως τὸν *Spencer* καὶ τὸν κοινωνιολογικὸν νατουραλισμὸν. Ὁ συνταυτισμὸς τῆς κοινωνιολογίας γενικῶς πρὸς τὸν κοινωνιολογικὸν νατουραλισμὸν εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν περὶ κοινωνιολογίας ἀντιλήψεων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Σήμερον ἡ κοινωνιολογία ἐμφανίζεται ἀπηλλαγμένη πάσης μεταφυσικῆς νατουραλιστικῆς κατευθύνσεως, ἢ δὲ καταγωγῆ τῆς ὀφείλεται — ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον — οὐχὶ εἰς τὸ λογοκρατικὸν πλαίσιον τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου καὶ τοῦ δυτικοῦ Διαφωτισμοῦ, ἀξ οὗ ἀπέρρευσεν εἰδικῶς μόνον ὁ κοινωνιολογικὸς Νατουραλισμὸς, ἀλλ' εἰς τὸν βωμαντικὸν ἱστορισμὸν.

ὁ *Werner Sombart*, προέκυψεν ἐκ τῆς αἰσθησιαρχικῆς κατευθύνσεως τῆς ἀγγλικῆς φιλοσοφίας¹ — δὲν ἀνεχαίτισε τὴν λογοκρατίαν, ἀλλὰ προσεπάθησε νὰ συμβιβασθῇ πρὸς ταύτην, ἐμφανισθείσης οὕτω τῆς ὑπερτιμῆσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν περιπαθητικότητος τοῦ ἀνθρώπου θεωρίαν. Πῶς ἐπετεύχθη ὁμοίως ὁ συμβιβασμὸς οὗτος; Ἐὰν παραδείγματα τῶν *Comte* καὶ *Spencer* μαρτυροῦσι σαφῶς περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐπετεύχθη οὗτος, καθ' ὃν τουτέστι συνεβιάσθησαν τὰ ἀσυμβίβαστα. Ἡ δυτικὴ λογοκρατία, μετὰ τὰς τολμηρὰς οὐτοπικὰς χειρονομίας της, αἱ ὁποῖαι, ὡς γνωστόν, δὲν περιορίσθησαν εἰς θεωρητικὰς συλλήψεις, ἀλλ' ὠδήγησαν μέχρις αὐτῆς ταύτης τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, εἶχεν ἀνάγκην νέας δικαιολογητικῆς βάσεως. Ἡ δικαιολογητικὴ βᾶσις ἐζητήθη εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ δὴ εἰδικῶς εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι ἤρξαντο, ὡς γνωστόν, ἀλματωδῶς πλέον προοδεύουσαι. Ὅ,τι οἱ διδάσκαλοι τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου ἐνεφάνιζον ὡς ἀπαίτησιν τοῦ λόγου, προσεπάθησαν οἱ μετεπαναστατικοὶ ἐπίγονοὶ των νὰ καλύψουν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ μετὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν ἀναπτυχθεῖσα ἄλλως τε ἀντίδρασις δὲν θὰ ἐπίτρεπεν εὐκόλως τὴν ἀναγέννησιν τούτων ὑπὸ τὴν παλαιὰν καὶ ἀπροκάλυπτον μορφήν. Ὅ,τι ἄλλοτε ἐνεφανίζετο ὡς καθαρὰ ἀπαίτησις, ἐμφανίζεται πλέον ὡς ἀπλή πιστοποίησις. Ἡ πολιτικὴ ζητεῖ τὴν προστασίαν τῆς ἐπιστήμης. Ἐὰν τολμηρότερα τῶν ἰδεωδῶν, αὐθαίρετα κατασκευάσματα τοῦ ἐλευθέρως κινουμένου πνεύματος, ἐμφανίζονται ὑπὸ τὸ πρόσχημα φυσικῆς νομοτελείας καὶ ἀνάγκης. Ἡ ἀνακολουθία αὕτη χαρακτηρίζει, ὡς ἤδη ἐλέχθη, πάντας τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς αἰτιοκρατικῆς λογοκρατίας». Ὁ *Spencer* ὑπῆρξεν εἰς ἐξ αὐτῶν.

¹ *Werner Sombart*, *Der proletarische Sozialismus*, Bd. I., Jena 1924, σ. 181 κ. ε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ - Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ - 4802

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008